

Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?

Mustafa Acar*

1. Giriş

Küreselleşme hiç kuşkusuz günümüzün en moda kavramlarından biridir. Gerek bilimsel-akademik, gerekse siyasal-bürokratik düzlemlerde çeşitli vesilelerle kendisine en çok atıf yapılan, en sık anılan kavramların başında küreselleşme gelmektedir. Seven ve destekleyen de, eleştirip karşı çıkan da bir şekilde kendisini küreselleşme kavramıyla içli dışlı olmak durumunda hissetmektedir. Kimileri için özgürlük, açıklık ve karşılıklı etkileşim temelinde yeni ve daha iyi bir dünyanın kurulmasında anahtar bir süreç olan küreselleşme, kimileri için de eşitsizlik, sömürü ve gelişmişlerle azgelişmişler arasındaki uçurumun daha da açıldığı bir dünyaya kapı aralayan dehşet verici bir süreçtir.

Yaşadığımız dünya son yıllarda ciddi değişim ve dönüşümlere tanıklık etmektedir.

Gerek uluslararası ilişkilerde, gerekse günlük yaşantımızda bu değişimlerin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Örneğin finans alanında Tokyo borsası kapanırken İstanbul, Frankfurt ve Londra borsaları açılmakta, onlar kapanırken NewYork borsası açılmakta, o kapanırken Tokyo borsası yeniden açılmakta, böylece yerküre üzerinde finans piyasaları 24 saat açık kalmaya devam etmektedir. Öte yandan McDonalds ve Pepsi gibi ürünler dünyanın her ülkesinde müşteriye ulaşmakta, gençliğin beğenileri, zevkler ve renklerin giderek birbirine daha çok benzediği diklati çekmektedir. Bu arada ülkelerin izledikleri ekonomik politikalara IMF ve Dünya Bankası, siyasî politikalara da BM, NATO, AİHM gibi uluslararası üst kuruluşların daha yoğun müdahale etmeye başladıkları gözlerden kaçmamaktadır. Ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarıyla karşımıza çıkan tüm bu olguları açıklamada başvurulabilecek en kilit kavram, küreselleşmedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte yaşadığımız dünya her geçen gün hızla değişmekte,

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

ancak bu değişimden bütün ülkelerin etkilenme düzeyi aynı oranda olmamaktadır. Özellikle finansal piyasalardaki serbestleşme ile teknolojik alanda yapılan yeniliklerin katkısıyla yayılan küreselleşme hareketi gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerde farklı hızlarda ve farklı algılayış biçimleriyle serüvenini sürdürmektedir.

Günümüzde siyasi ve iktisadi sınırların ortadan kalkmaya yüz tutması sermayenin ülkeler ve piyasalar arası akışkanlığı nedeniyle dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan ekonomik bir krizin etkisi kısa bir sürede başka ülkelere de yayılmaktadır. Farklı yapı ve büyüklüklerde olan bu ülke ekonomilerinin krizden etkilenme dereceleri de dünya piyasalarıyla entegrasyonlarıyla ilişkili olmaktadır. Uluslararası platformda kendilerini sistematik risklere karşı yeterince koruyamayan ülkelerin krizlerin bulaşıcı etkisinden daha kolay etkilendikleri görülmektedir.

Bu yazıda taraftarları kadar karşı çıkanları da olan küreselleşme olgusu değişik boyutlarıyla irdelenmektedir. İzleyen bölümde küreselleşmenin tanımı, çeşitli boyutları ve belirtileri ele alınmaktadır. Daha sonra küreselleşmenin tarihsel gelişimine değinilmekte, ardından küreselleşmenin getirdiği riskler ve fırsatlar tartışılmaktadır. Bunun ardından küreselleşmeye daha çok kimlerin taraftar olup kimlerin karşı çıktığı üzerinde durulmaktadır. Bunu izleyen bölümde bir kısmı gelişmiş, bir kısmı gelişmekte olan kategorisine dahil çeşitli ülkelerin küreselleşme sürecinin neresinde olduklarını ölçmeye çalışan bir araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar irdelenmektedir. Son olarak küreselleşmeden kaçınmanın mümkün olup olmadığına değinilmekte, bu çerçevede doğru sorunun küreselleşmeye karşı çıkmak mı, yoksa olumlu ve olumsuz anlamda küreselleşmenin getireceklerinden optimum ölçüde nasıl yararlanmak mümkündür sorusu mu olduğu tartışılmaktadır.

2. Küreselleşmenin Tanımı, Boyutları ve Belirtileri

a. Küreselleşme Nedir?

“Küreselleşme” ya da “globalleşme” ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve böyle bir boyutta kabul görerek ilgili alanlarda tüm dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir (Saraçoğlu, 1999). Globalleşme, globalizasyon ya da uluslararasılaşma olarak da ifade edilen küreselleşme kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi sınırların etkisini kaybettiği, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği, herkesin birbirinin ne yapıp ettiğinden haberdar olduğu bir ortamı betimlemektedir. Küreselleşmenin bir nicel bir de nitel yönünden sözedilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir ki bu olgu bazen transnasyonalizm (ulus-ötesileşme) veya karşılıklı bağımlılık olarak da anılmaktadır. (Woods, 2000). Nitel yönden küreselleşme ise siyasal, iktisadi ve sosyal süreçleri içerir. Teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar üretim, ticaret ve finans alanlarında ulus-ötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece ‘sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi’ ortaya çıkmaktadır (Toprak, 2001).

Son on yıllarda başdöndürücü bir hızla gelişme gösteren ulaşım ve iletişim teknolojisi sayesinde ülkeler arasındaki siyasal ve iktisadi sınırlar önemini yitirme eğilimine girmiştir. Dünyanın bir ucunda yaşanan bir olayın etkisi kısa sürede diğer bölgelere de ulaşarak oraları da olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir hale gelmiştir. Bu yeni ortamda dikkati çeken önemli gözlemler arasında ulusal kültürlerin kendi kapalı sınırlarını zorlaması,

ulus devletinin önemini kaybetmesi, ekonomilerin birbirine daha bağımlı hale gelmeleri, sınırların ortadan kalkmaya yüz tutması, soğuk savaş dönemindeki politik kutuplaşmaların sahneyi terketmesi ve hemen her alanda liberal eğilimlerin güçlenmesi bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde ülkeler ekonomiden siyasete kadar pek çok alanda birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bu gelişmeler sonucu dünyanın adeta büyük bir köye dönüşmesi pek çok kişinin ortak kanısı haline gelmiştir.

Küreselleşme ya da global bütünleşme, global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin gelişip yaygınlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması ve ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi ilk bakışta farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren bir süreçtir (DPT, 1995).

b. Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-kültürel Küreselleşme

Yukarıda söylenenlerin de işaret ettiği gibi küreselleşme olgusunun *ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel* olmak üzere başlıca üç önemli boyutu vardır. Ekonomik açıdan küreselleşme ticaret, finansal akımlar, teknoloji değişimi ile bilginin ve işgücünün hareketliliği yoluyla dünya ekonomilerinin birbirleriyle bütünleşmesi olarak tanımlanabilir (Aktan ve Şen, 1999). Siyasal küreselleşme siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması; dil, din, etnik köken, bayrak vb. siyasal-kültürel semboller düzeyinde monolitik, tektipçi bir yapıya dayanana ulus devletinin önemini kaybederek uluslararası üst kuruluşların öne çıkması olarak de-

ğerlendirilebilir. Nihayet sosyo-kültürel küreselleşme kültürler arası alış-verişin hızlanması, sosyal ve kültürel sembollerin sınır ötesinde tanınır hale gelmesi, giyim kuşam, yemek ve eğlence başta olmak üzere zevkler ve renklerin birbirine daha çok benzer hale gelme süreci olarak tanımlanabilir.

Ekonomik küreselleşme sürecinde mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında hızla yayılmaktadır. Ekonomik küreselleşmeye ortam hazırlayan başlıca faktörler arasında telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, GATT, DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabalarıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslararası firmaların sınırötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuz kaynak sağlamaları sıralanabilir.

İktisadi açıdan küreselleşmeyi “üretimin küreselleşmesi” ve “finansal faaliyetlerin küreselleşmesi” olarak iki alt başlıkta incelemek mümkündür (Aktan ve Şen, 1999).

Üretimin küreselleşmesi: Global üretim maliyet, üretim faktörünün elverişliliği ve fırsat maliyetleri dikkate alınarak üretimin belirli aşamalarının değişik bölgelerde gerçekleştirilmesi biçiminde ortaya çıkan bir sistemdir. Üretim global pazara, yani tüm dünyaya yönelik olarak gerçekleştirilir. Ülkelerdeki maliyet farkları bir avantaj kabul edilir. Şirketler sınırötesi sabit sermaye yatırımı, sınırötesi iştirak ve fason imalat yaparak üretim faaliyetlerini uluslararası alana taşırlar. Şirketlerin buldukları ülkelerdeki maliyetlerin yükselmesi durumunda üretimlerini düşük maliyetli ülkelere kaydırmaları sağlar, bu yolla teknoloji transferi de gerçekleştirilir.

Üretimin küreselleşmesi üretimde etkinlik ve verimliliği ön plana çıkarmış ve küresel rekabet ortamı yaratmıştır. Küreselleşen üretim sayesinde bir ülkede tasarımı yapılan bir ürünün başka bir ülkede parçaları üretilmekte, üçüncü bir ülkede montajı yapılmakta, dördüncü bir ülkede satışa sunulabilmektedir. Bir diğer ilginç gözlem de küreselleşen dünyada milli gelir, ithalat ve ihracat gibi iktisadi büyüklüklerin ne kadarının hangi ülkenin hanesine yazılacağına belirlenmesinin giderek güç hale gelmesidir. Tasarımı Almanya'da yapılan, Kore ve Tayvan'da parçaları üretilen, Malezya'da montajı yapılarak Avrupa ve Amerika'da pazarlanan, Amerikan-Japon ortak girişimi olup hisseleri New York borsasında alınıp satıldığı için tüm dünyadan ortakları olan bir şirketin ürettiği bir malın hangi ülkenin malı olduğunu, dolayısıyla hangi ülkenin milli gelirine dahil edilmesi gerektiğini tesbit etmek o kadar kolay değildir.

Finansal Faaliyetlerin Küreselleşmesi: Finansal globalleşme sermayenin sınır tanımadan düşük risk ve yüksek kazanç beklediği alanlara ya da bölgelere serbestçe akmasıyla oluşur. 1973 yılında Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmiş, doların sistemin kendisine endekslendiği çıpa olmaktan çıkmasıyla ABD'nin finans alanındaki egemenliği kısmen Avrupa Topluluğu ve Japonya tarafından paylaşılmaya başlanmıştır. Bu durum finansal faaliyetlerin globalleşmesini kolaylaştırmıştır. 1980'li yıllarda finansal piyasaları birbirinden ayıran sınırlar büyük ölçüde ortadan kalkmış ve bu durum uluslararası sermaye hareketlerinin hacminin büyük çapta artmasına neden olmuştur. Bugün ülkelerarası sermaye akışı mal ve hizmet akımından kat kat fazladır.

c. Küreselleşmeyi Kolaylaştıran Faktörler ve Küreselleşmenin Belirtileri

Küreselleşmeyi ortaya çıkaran nedenler arasında en başta geleni ulaşım, enformasyon ve

iletişim alanındaki başdöndürücü teknolojik gelişmelerdir. Bu sayede ulaşım ve iletişim maliyetleri ciddi ölçülerde düşmüş, bunun sonucu olarak ülkeler, insanlar ve piyasalar birbiriyle daha kolay irtibat kurabilir hale gelmiştir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreği ile sonları arasında ulaşım maliyetlerinde meydana gelen düşüş son derece çarpıcıdır. Bu çerçevede örneğin 1930'larda dolar bazında 70 sent olan mil başına ortalama ulaşım maliyeti 1990'larda 10 sente kadar gerilemiştir.

Bunun yanısıra, II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan ticari ve finansal liberalleşme gayretleri, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren refah devleti anlayışı çerçevesinde girilen harcamaların kamu maliyesi üzerine altından kalkılmaz yükler yüklemesi sonucu devlet ve iktisat politikası anlayışının gözden geçirilerek piyasa ekonomisinin daha çok benimsenmesi de küreselleşme sürecini hızlandıran rol oynamıştır. Hükümetlerin deregülasyon politikaları ve teknolojik imkanların artması sonucu firma stratejilerinin değişerek üretimin global bir boyut kazanmış olması küreselleşmeyi hızlandıran diğer bir faktördür.

Bu arada 1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalist blokun çökmesi, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, bu ülkeler ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşmeyi olumlu etkileyen bir başka erken olmuştur. Nihayet savaşlar, salgın hastalıklar, uzay araştırmaları, terörizm, kaçakçılık, silah ticareti ve çevre kirliliği gibi alanlarda işbirliği yapma zorunluluğu da küreselleşme sürecini hızlandıran faktörler arasında sayılabilir (Aktan ve Şen, 1999).

Küreselleşmenin çeşitli belirtilerinden ya da küreselleşme sürecinin kendisini ortaya koyma biçimlerinden sözedilebilir. Bunlardan biri artan uluslararası ticarettir. İkinci bir belirti sermaye hareketleri üzerinde azalan

kontroller ve deregölasyon, bununla paralel olarak artan yolcu, turist ve işgücü trafiğidir. Üçüncü bir belirti iletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmenin sonucu olarak telefon, faks, internet ve elektronik posta yoluyla muazzam bir haberleşme trafiğinin ortaya çıkmasıdır.¹ Dördüncü bir belirti, gerek ekonomik ve gerekse siyasal alanlarda uluslararası üst kuruluşların artan rolleridir. Bu çerçevede dünya ticaretinin yönlendirilmesinde DTÖ çoktarafli ticaret görüşmelerinin şemsiye kuruluşu olarak öne çıkarken, Dünya Bankası ve IMF kalkınma projelerinin finansmanı, dış ödemeler dengesinde ve döviz temin etmede güçlükler yaşayan ya da topyekün bir ekonomik krize giren ülkelere destek sağlayan kuruluşlar olarak faaliyet göstermektedirler. Benzer biçimde siyasal konularda BM'nin çeşitli kuruluşlarıyla NATO ve AİHM gibi kuruluşlar aktif rol oynamakta, zaman zaman doğrudan, zaman zaman da dolaylı yollarla çeşitli ülkelerin iç politikalarına müdahale edebilmektedirler. Bu kuruluşların aldıkları kararlar ülkeler üzerinde bağlayıcı olmakta, uyulmaması durumunda uymayan ülkelere karşı para cezasından askeri müdahaleye kadar bir dizi yaptırım devreye sokulabilmektedir.

3. Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşmenin ilkin ne zaman başladığı konusunda bir fikir birliğine varılmış değildir. Bu durum küreselleşmenin yukarıda değinildiği gibi ekonomik, finansal, siyasal, kültürel ve sosyal alanlarda kendini tezahür ettiren çok boyutlu bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İlkesel düzeyde bir insan topluluğu veya bir kültürün başka bir toplu-

luk veya kültürle karşılaşması ve temasa geçmesi anlamında globalleşme belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak yukarıda tanımlandığı çerçevede globalleşme daha yeni bir olgudur. Küreselleşmenin yeni olan yönü nicel ve nitel boyutlarında meydana gelmiş olan değişimdir. Her devirde ülkeler, kültürler ve uygarlıklar arasında çeşitli biçimlerde temas olmuş, ancak mal-para-insan trafiğinin eriştiği düzey, dünyanın erişilemeyen hiç bir üre noktasının kalmaması ve en önemlisi uluslararası ortak değerler ve standartlar geliştirilmesi ve uluslararası kurumların ulusal uygulamalara müdahil hale gelmesi anlamında küreselleşme daha çok yirminci yüzyılda gündeme gelmiş bir olgudur.

Çapı ve etkinlik düzeyi açısından günümüzdekiyle karşılaştırmaya en elverişli küreselleşme 1870-1914 yılları arasında görülmüştür. Bu dönemde ülkelerarası ekonomik ilişkiler artmış, ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmeler dünyanın pek çok bölgesiyle bağlantıyı mümkün kılmış ve sonuçta uluslararası ticaret hızla artmıştır. Sözkonusu dönemde dünya üretimi reel bazda yıllık ortalama % 2,7 oranında ihracat ise % 3,5 oranında artmıştır. İhracatın dünya üretimi içindeki payı kayda değer ölçüde yükselmiştir. Dünya ticaretinin bu şekilde artmasında tarifelerin düşürülmesi ile deniz ve demiryolu ulaşımının yaygınlaşması etkili olmuştur. Aynı dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmıştır.

Ancak 1914'te I. Dünya Savaşının patlak vermesi, bunun ardından 1929'da kitlesel iflaslar, işsizlik, üretimin yavaşlaması ve iktisadi faaliyetlerde durgunluk şeklinde kendini hissettiren Büyük Bunalımın baş göstermesi, bunalımın sarsıntıları henüz atlatılmadan 1939'da II. Dünya Savaşının başlaması gibi faktörler ülkeleri korumacılığa ve içe kapanmaya zorlayarak küreselleşme sürecini sekteye uğratmıştır. Uygulanan, kota ve tarifelerin artırıl-

¹ 1990'lı yılların ikinci yarısı ve 2000 yılı başları itibariyle telefon trafiği, uluslararası seyahat, dış yatırım gibi küreselleşme göstergelerinin ulaştığı düzeyler için 6. bölüme bakınız.

masına dayalı korumacı politikalar sonucunda dünya ticaret hacminde düşüşler yaşanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin liderliğinde ekonomik, sosyal ve siyasi bir uluslararası yeniden yapılanma hedef alınmıştır. Birleşmiş Milletler Cemiyet-i Akvam'ın yerini alırken, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve dünya ekonomisinde piyasa kurallarının işlenmesini sağlamak gibi amaçlarla GATT, IMF ve Dünya Bankası gibi iktisadi kuruluşlara vücut verilmiştir.

1970'li yılların globalleşme için bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. 1971'de Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle sabit kur sistemi terk edilmiş ve ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır. 1980'li yıllarda II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ithal ikameci ve korumacı politikalarla kalkınmayı denemiş gelişmekte olan ülkeler karşılaştıkları ağır kamu açıkları, yüksek enflasyon, döviz yetersizliği ve dış ödeme güçlükleri gibi sorunların zorlamasıyla liberalleşmeye yönelmişlerdir. Özelleştirme, piyasa ekonomisi, finansal serbestleşme, dünya ile entegrasyon gibi kavramlar işte böyle bir atmosferde sık duyulan kavramlar olarak ön plana çıkmışlardır. Bu arada yine II. Dünya Savaşı sonrası dönemde devlet mülkiyeti, mutlak eşitlik, bütün iktisadi ve siyasi kararların planlama veya üst komiteler aracılığıyla toplum adına devlet tarafından alınması temeline dayalı sosyalist modelin teknoloji, yaşam standardı ve refah düzeyi alanında Batılı ülkelerin benimsediği kapitalist model ile yarışamayacağını ortaya çıkması Sovyetler Birliği'nin şemsiyesi altındaki Doğu Bloğunun sonunu getirmiştir. 1990'lı yılların başında ekonomik ve siyasi açıdan çöken bu ülkelerin çoğulcu demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşme sürecinin zirveye ulaşmasına kapı aralamıştır.

GATT şemsiyesi altında yürütülen ve Uruguay Turu adıyla anılan çoktarafli ticaret

müzakereleri çerçevesinde 117 ülkenin katılımıyla Aralık 1993'te mutabakata varılarak 15 Nisan 1994'te Fas'ta Nihai Senet'in imzalanmasıyla sonuçlanmış olan tarihin en kapsamlı ticaret anlaşması ekonomik küreselleşme açısından önemli bir aşamadır. Bu anlaşmayla dünya ticaretinde serbestleşme öngören, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik önemli kararlar alınmıştır. 1994'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) GATT'ın yerini almış, dünya üzerindeki 200 civarındaki ülkeden 132'si bu örgüte katılmıştır. Anlaşma gereği 1 Ocak 2005'ten itibaren miktar sınırlamaları kaldırılacak ve mal, hizmet ve sermaye ülkeler arasında serbestçe dolaşacaktır. Çok Tarafli Yatırım Anlaşması (MAI) gereğince, uluslararası alanda faaliyet gösteren herhangi bir firmanın, anlaşmayı onaylayan ülkenin firmasıymış gibi o ülkede rahatça faaliyet göstermesi mümkün hale gelmiştir.²

Kısaca özetlemek gerekirse küreselleşme süreci 1870'lerden I. Dünya Savaşına kadar gelişme, iki dünya savaşı arasındaki dönemde (1914-1945) ise gerileme eğilimi göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar yükselişe geçmiş, 1980 sonrasında özellikle bilgisayar teknolojisindeki başdöndürücü gelişim sayesinde hızlanan bu süreç 1990'lı yıllarda zirveye ulaşmıştır.

4. Bir Fırsatlar ve Tezditler Demeti Olarak Küreselleşme

Yazının başında küreselleşme olgusuna karşı birbirine taban tabana zıt görüşlerin varlığına değinilmişti. O kadar ki, bağlılarınca bir fırsat ve zenginlik rüyası olarak görülen küreselleşme, muhalifleri içinse bir yoksulluk ve eşitsizlik kabusu olarak algılanmaktadır. Faz-

² Uruguay Turu sonunda imzalanan serbest ticaret anlaşması hakkında daha fazla bilgi için örneğin bkz. Tangermann (1994) ve Developing Countries (1994).

la ayrıntıya inmeden şunu söylemek mümkündür: Toplum olarak genellikle diğer konularda sergilenen, eskilerin deyişiyle “ıfrat ve tefrit” yaklaşımı küreselleşmeye karşı tutum belirlenirken de sergilenmektedir. Bir taraf küreselleşmeyi bütün kapıları açacak bir maymuncuk olarak görme eğilimindeyken, tersinden karşı taraf aynı süreci başımızdaki bütün olumsuzlukların sorumlusu bir günah keçisi görme eğilimindedir. Oysa daha makul olan, küreselleşme sürecini artıları ve ekleriyle, olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte değerlendirmek, bu suretle daha dengeli bir yargıya varmaktır. Bu çerçevede bu bölümde küreselleşmenin getirdiği riskler ile fırsatlara değinilmektedir.

Küreselleşmenin riskleri: Küreselleşmenin getirdiği risklerin başında istikrarsızlığın kolay yayılma riskinin yer aldığı söylenebilir. Ülkeler arasındaki siyasi ve iktisadi sınırların kaybolmaya yüz tutması ülkeleri ve ekonomileri birbirine daha bağımlı hale getirmiş, bu da bir ülkede veya bir bölgede ortaya çıkan bir krizin etkisinin öteki ülkeler ve bölgelere yayılma riskini artırmıştır. Nitekim 1990'daki Körfez krizi, 1997'deki Güneydoğu Asya krizi, 1998'deki Rusya krizi sadece patlak verdikleri ülke veya ülkeleri değil, gerek o ülkelerin içinde yer aldıkları bölgeyi, gerekse daha hafif ölçülerde de olsa bütün dünyayı olumsuz etkilemiştir.

Sermaye hareketlerinin serbest kaldığı bir dünyada bir ekonomik belirsizlik, güvensizlik ya da bir siyasi bunalım anında o ülkeden yüklü miktarda sermaye kaçıışı tehlikesi küreselleşme sürecinin getirdiği başka bir risktir. Nitekim 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 Şubat ayında sırasıyla bir bankanın batması ve devletin üst düzey yetkilileri arasındaki bir tartışmanın basına yansımalarıyla ortaya çıkan belirsizlik ve panik ortamında bir-iki gün içinde Merkez Bankasından toplam 10 mil-

yar doları aşkın bir para kaçıışıyla Türkiye bu olgunun en canlı tanığıdır.

Özellikle yüksek gümrük duvarları ardında dış rekabete kapalı bir iktisadi yapıya sahip ülkeler için bir diğer risk, dış rekabet baskısının kısa dönemde yerel sanayileri olumsuz etkileyip işsizliği artırma riskidir. Dünya ile rekabete alışık olmayan yerel endüstrilerin daha kaliteli ve daha ucuz yabancı ürünlerin piyasaya girmesinden olumsuz etkilenmesi, yerine göre küçülmesi kaçınılmazdır.

Küreselleşmenin getirdiği başka bir risk de siyasal alanda daha sık ve daha yoğun bir dış müdahale ile karşılaşma riskidir. Eskiden kendi siyasal sınırları içinde vatandaşına istediği muameleyi yapmakta kendisini serbest gören milli devletin küreselleşme süreciyle birlikte gözetim ve denetimcileri artmıştır. İnsan hakları, özgürlükler, sivil toplum, çoğulcu demokrasi ve hizmetkar devlet gibi kavramları öne çıkararak günümüzde devletlerin siyasal ve hukuki yapılarına müdahale edilebilmekte, uluslararası normları uymayan devletlere çeşitli yaptırımlar uygulanabilmektedir. Eskiden dokunulmaz kabul edilen milli egemenlik, bağımsızlık ve bütünlük kavramlarının eski dokunulmazlıkları kalmamış, sözkonusu kavramlar etnik ve siyasal çoğulculuk ile kültürel çeşitliliğe imkan verecek biçimde anlam kaymasına uğramaya başlamıştır.

Küreselleşmenin fırsatları: Küreselleşmenin getirdiği fırsatların başında, yararlanmasını bilenler için bir hızlı büyüme ve kalkınma fırsatı gelmektedir. Eskiden beri sermaye birikiminin yetersizliği, kalifiye eleman yokluğu, teknoloji ve know-how eksikliği gibi kalkınmanın önünde birer engel durumundaki faktörlerle, küreselleşmenin getirdiği olanaklar sayesinde daha kolay başedilebilmesi mümkündür. Bugün uluslararası sermaye din, dil, kültür ve coğrafya ayırımı yapmadan maliyet avantajı ve kâr fırsatı gördüğü her yere

kolayca gidebilmektedir. Çokuluslu şirketler gittikleri ülkeye teknoloji transferi yapmakta, istihdam imkanı sağlamaktadırlar. Ülkeler arasındaki eğitim ve kültürel işbirliği anlaşmaları ve internet üzerinde uzaktan eğitim olanakları sayesinde her düzeyde nitelikli eleman yetiştirmek artık daha kolaydır. Ekonomik ve siyasal istikrarını koruyan, yabancı sermayenin gereksinim duyduğu hukuksal güvenceyi sağlayan her ülke dışarıdan doğrudan yabancı yatırım çekme ve daha hızlı bir büyüme trendine girme olanağına sahiptir.

Küreselleşmenin sunduğu önemli fırsatlardan bir başkası dünya ile bütünleşme fırsatıdır. Sözkonusu bütünleşme hem iktisadi, hem de siyasal anlamda alınabilir. Siyasal anlamda bütünleşme soyutlanma ve dışlanmanın karşıtıdır. Yani siyasal anlamda dünya ile bütünleşen bir ülke uluslararası normları kabul eden, demokrasi ve insan hakları alanında öne çıkan değerleri benimseyerek bu alanda geliştirilmiş olan standartları tutturmaya çalışan, komşuları ve dış dünya ile iyi geçinen bir ülkedir. Bunun tersi herkesi kendine düşman gören, dünyadan soyutlanmış, uluslararası standartları ve değerleri kendi aleyhine bir komplo olarak yorumlayan bir devlettir. Birincisinin kendine güveni tam, yaşam memnuniyeti endeksi yüksek iken, ikincisi kendine ve halkına güven sorunu yaşayan, çeşitliliği bir zenginlik kaynağı yerine bir tehdit unsuru olarak algılayan, bunun için de kalkınmaya harçayabileceği kat kaynakların çoğunu silahlanmaya ve askeri harcamalara ayırmak zorunda kalan devlettir.

İktisadi anlamda dünya ile bütünleşme ise karşılaştırmalı üstünlük temelinde uzlaşmaya dayalı, dünyadan daha iyi yaptığınız işlerde yoğunlaşma, başkalarından daha kaliteliyi daha ucuza ürettiğiniz malları satıp, onların sizden daha kaliteli ve daha ucuza ürettikleri malları almaya dayalı bir süreçtir. Az gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda

bağımlılıktan kurtulmak adına onlarca yıldır yanlış alanlara yatırım yapılmış, ülkenin faktör donanımı ve maliyet avantajıyla uyumlu olmayan alanlara zoraki kaynaklar aktarılmış; bunun sonucu, bağımlılıktan kurtulmak yerine maalesef yirmibirinci yüzyılın başında gelişmiş ülkelere daha bağımlı, kamu maliyesi çökmüş, bürokrasisi yozlaşmış, hem iç hem dış borç batağına sürüklenmiş bir tablo ortaya çıkmıştır. Küreselleşme bu ülkelere karşılaştırmalı üstünlük temelinde yeni bir kalkınma çabasına girişme olanağı sunmaktadır.

Buna paralel olarak, küreselleşmenin bir yandan tehdit gibi görünen, ama aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirilmesi gereken bir başka getirisi serbest ticaret kazançlarıdır. Evet, ithalatı kısıtlamak ilk bakışta yerli üreticiyi rahatlatır, dış rekabet baskısından kurtarabilir, dış rekabetin varlığı durumunda işini kaybetme tehlikesi olanları işinde bırakabilir. Oysa orta ve uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında tarifeler ve kotalar yoluyla ithalatı kısıtlamaya dayalı korumacılığın bir ekonomiye ödeyeceği ağır bir bedel vardır. Korumacılığın görünen zararlarının başında fiyatların yükselmesi ve kalitenin düşmesi gelir. Tarifeler doğrudan, kotalar da miktarı kısıtlamak, yani arzı daraltmak suretiyle dolaylı olarak mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltir. Dış rekabetin baskısını hissetmeyen, iç pazara yüksek kâr marjıyla istediği malı satma imkanına sahip yerli üretici teknolojiyi yenilemek, mal çeşidini ve kalitesini artırmak için kendisini zorlamayacaktır. Böylece yerli endüstri verimlilik, kalite ve fiyatta dünyanın gerisinde kalmaya devam edecek, tüketici kalitesiz malı daha pahalıya almak suretiyle ezilecektir.

Bir de korumacılığın görünmeyen zararlarına değinmek gerekir. İthalat ve ihracat çift yönlü yol gibidir. Siz birilerinden mal alacaksınız, yani ithalat yapacaksınız ki, birileri de sizden mal alsın, yani ihracat yapabilesiniz. Bunun ima ettiği şey, ithalatı kısıtlamanın

ihraçat imkanlarını da daraltacağı, ihraç malı üreten endüstrileri baltalayacağıdır. İhraçat endüstrilerinin gerilemesi o sektördeki firmaların bir kısmının küçülmesi, bir kısmının da kapanmasına yol açacak, bunun sonucunda da işsizlik artacaktır. Bir başka deyişle ithalata ikame mal üreten endüstrilerde korumacılık yoluyla istihdam artırılır veya eski düzeyi korunuken, tersinden ihraçat endüstrilerinde işsizlik artacak, dolayısıyla ekonominin korumacılık dolayısıyla net bir istihdam kazancı olmayacaktır. Buna bir de rekabetin engellenmesinin yenilik yapma arayışını, dolayısıyla yeni ürünler ortaya çıkarmayı mümkün kılan yaratıcı yeteneği köreltme etkisi eklendiği zaman korumacılık politikasının bir ekonomiye ne kadar ağır bir bedel ödeceği daha iyi görülecektir.³

Yukarıda riskler arasında sayılmış olan siyasal anlamda dış müdahalelerin varlığı da aynı zamanda bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Şu veya bu nedenle özgürlüğü bir tehdit olarak algılamış, bunun için vatandaşlarını zaptı rapt altında tutmaya yönelik bir dizi yasal düzenleme yapmış, sonuçta da insan hakları ve demokratik standartlar açısından dünyanın refah düzeyi yüksek ülkelerinin epeyce gerisinde kalmış ülkeler için küreselleşme bir uygar dünyayı yakalama fırsatı sağlamaktadır. Bu sayede bu ülkelerin insanları da gelişmiş dünyanın insanları kadar özgürlüğün tadını çıkarabilecekler, insanlara içlerindeki potansiyeli ortaya çıkarma fırsatı verildiği ölçüde yaratıcı yeteneklerin önü açılacak, verimlilik artacak, sonuçta bu durum iktisaden gelişme olanağına dönüşecektir.

5. Küreselleşmeye Taraftar Olanlar, Karşı Çıkanlar

Giriş bölümünde küreselleşmeye taraftar olanlar kadar karşı çıkanların da bulunduğu belir-

tilmişti. Çok değişik çevreler farklı gerekçelerle küreselleşmeye karşı çıkmaktadırlar. Bu bölümde önce küreselleşmeye karşı çıkanlar, daha sonra da taraftar olanların kimler olduğuna ve savundukları gerekçelere değinilecektir.

Küreselleşmeye karşı çıkanlar: Bunlardan bir grup küreselleşmeye milli içerikli dürtülerle karşı çıkmaktadır. Küreselleşme sürecinin ulus devletin önemini aşındırması ve dış müdahalelere imkan vermesi 20. yüzyıl milli devlet anlayışına sıkı sıkıya bağlı olan kişileri rahatsız etmektedir. Bu görüşün savunucuları küreselleşmenin insanları baskı altına aldığı, devletlerin hakimiyetine son verdiğini (vurgu benim, MA), hepsini emperyalist devletlerin egemenliğine soktuğunu (Kazgan, 1999), yerel değerleri yok ettiğini, güçsüzlere ezdiğini, yoksul ve zengin arasındaki uçurumu büyüttüğünü, sadece çokuluslu şirketleri kazançlı çıkardığını, bu şirketlere gelişmekte olan ülkeleri boğma fırsatı verdiğini ve yerkürenin ekolojisini tahrip ettiğini (Llosa, 2000) ileri sürmektedirler. Zengin bir spektrum arzeden bu iddiaların doğru olup olmadığı kadar kimler tarafından ortaya atıldığı da ilginçtir. Nitekim Toprak (2001, 9) “Bu iddialar daha çok yakın geçmişin sosyalist ve faşist ülkelerindeki uygulamaları hatırlatmaktadır. Ne tuhaftır ki, bu iddiaları ortaya atanlar da sosyalist ve milliyetçi eğilimlidir” demektedir.

Küreselleşmeye karşı çıkan başka bir kesim, sosyalist blokun çökmesi ve Marksist ideolojinin cazibesini yitirmesinden rahatsızlık duyan yapısalcı-neomarksistlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bütün dünyada sosyalist modelin terkedilmesi ve piyasa ekonomisi ve liberalizmin öne çıkmasından rahatsız olan siyasetçi, akademisyen veya aydınlar özellikle gelir dağılımındaki bozulma ve emperyalizm söylemiyle küreselleşmeye itiraz etmekte, küreselleşmenin “aynı zamanda kapitalist sömürünün de küreselleşmesi olduğunu” ileri sürmektedir-

³ Serbest ticaret ile korumacılığın getirileri ve götürülerini konu alan öykü formunda güzel bir deneme için bkz. Roberts (2001).

ler.⁴ Gelir dağılımındaki bozulma ile küreselleşme arasında sistematik bir ilişki olup olmadığına yakın geçmişte yapılmış bir araştırma sonuçları ışığında 6. bölümde değinilecektir.

Yukarıdakilere paralel biçimde genel olarak Üçüncü Dünyacı, merkez-çevreci ve neo-selefi radikal grupların küreselleşmeye karşı çıktıkları görülmektedir. Bunların bir kısmı neomarksist-sosyalist, bir kısmı İslamcı kanatta yeralsalar da ortak paydaları dünyanın sömürenler ile sömürülenler, gelişmişlerle az-gelişmişler, merkez ile çevre arasında kıyasıya bir mücadele alanı olduğunu, bu mücadelede kazananın hep emperyalistler, gelişmiş merkez ülkeleri, kaybedeninse azgelişmiş, çevreye dahil üçüncü dünya ülkeleri olduğunu, küreselleşmenin de galiplerin hegemonyalarını pekiştirme aracından başka bir şey olmadığını düşünmeleridir. İktisatta Ricardo ile başlayıp Malthus ve Marks'la devam eden, farklı çıkar gruplarının toplumsal paydadana daha fazla pay kapmak için sürekli bir mücadele içinde oldukları öncülünden yola çıkan düşünüş biçiminin modern temsilcilerinin dünyayı da devletler arasında toplamı sıfır bir oyun, birinin kazancının diğerinin kaybı anlamına geldiği bir kıyasıya mücadele alanı olarak görmeleri şaşırtıcı değildir.⁵

Diğer bir küreselleşme karşıtı grubun da gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonu indirmek, istihdamı artırmak ve dış ödemeler dengesini rahatlatmak konusunda başarısızlığa uğramış, yolsuzluklara bulaşmış, sonuçta ekonomiyi krize sürüklemiş, bunun sorum-

luluğunu üstlenmek istemeyen, bir anlamda hatalarına günah keçisi arayan siyasetçi ve bürokratlar olduğu söylenebilir. Dışardan alınan kaynakların bir kısmının kendini geri ödemesi mümkün olmayan yatırımlara, bir kısmının da şeffaf olmayan ihaleler vb. yöntemlerle eş-dost-tanıdıklara aktarılması, halk üzerinde güven tesis edilememesi, dolayısıyla istikrar programlarının etkin bir şekilde yürütülememesi, kamunun altından kalkamayacağı tarımsal ve sanayi destek programları ve aşırı istihdam, vergi kaçakları gibi nedenlerle kamu maliyesinin çökertilmesinin sorumluluğunu bizzat üstlenmek yerine suçun IMF, Dünya Bankası, G-7 ülkeleri ve dış güçlerin üzerine, hepsinin bir özeti olarak da küreselleşmenin üzerine yıkmak, siyasetçi ve bürokratların pekçoğunun kolayına gelmektedir. Bu olgunun sık sık krize giren hemen tüm azgelişmiş ülkeler için geçerli olması son derece anlamlıdır.

Küreselleşmeye karşı çıkanlar bağlamında anılması gereken bir grup da sendikalarlardır. Örneğin küreselleşme ve artan dış rekabet sonucu bazı endüstrilerin daralması, bir kısım firmaların kapanmasının işçi çıkarmaları zorunlu kılması gibi anlaşılabilir nedenlerle sendikalar sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, dünyanın hemen her yerinde küreselleşmeye karşı çıkmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin sendikaları gelişmekte olan ülkelerle girilecek serbest ticaret ve işgücünün dolaşımının serbest bırakılmasının kendi ülkelerinde işsizliği artıracığı gerekçesiyle küreselleşmenin karşısındadırlar.

Küreselleşmeye taraftar olanlar: Küreselleşmeye taraftar olan başlıca gruplar arasında dünya ile bütünleşme yanlıları; açıklık, serbestlik ve özgürlük yanlıları; dünyanın birinci ligindeki ülkelerin insanlarıyla aynı imkanlara sahip olmak isteyenler ve serbest rekabet ortamında söyleyecek sözü, satacak

⁴ Ömur Sezgin, *Radikal İki*, 4.11.2001.

⁵ Bu anlayışın alternatifi Adam Smith'in öncülüğünü yaptığı, toplumsal zenginliği üretmek için toplumun farklı kesimlerinin birbiriyle işbirliği halinde çalıştığı ve herkes kendi menfaati peşinde koşarken toplumsal refahın da optimuma ulaştığı anlayışıdır. Bu iki anlayışın farklı tezahürleri ve özellikle iktisatta izlediği tarihsel seyir konusunda güzel bir analiz için bkz. Skausen (2001).

mal veya hizmeti, gidecek yeri olanlar olarak sıralanabilir.

Dünya ile iktisadi anlamda bütünleşmek karşılaştırmalı üstünlükler temelinde uzmanlaşmak ve buna göre ticaret yapmayı, Roberts'in (2001) ifadesiyle "zenginliğe giden dolaylı yol"u ima etmektedir. Ekonominin dış rekabete açılmasından beklenen şey verimliliğin artması, mal ve hizmetlerin çeşitlenmesi ve fiyatların düşmesi, teknoloji ve mal çeşitlendirmesi konusunda yenilik yapma arayışının hızlanmasıdır. Siyasal anlamda bütünleşmenin ima ettiği şey ise çoğulcu demokrasi, sivil yönetim, özgürlükler ve insan hakları konularında evrensel standartların yakalanmasıdır.

Açıklık, serbestlik ve özgürlük yanlılarının küreselleşmeye taraftar olmalarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Açıklığın hem ülke içi hem de ülkelerarası düzlemi ilgilendiren boyutları sözkonusudur. İçerde açıklık şeffaf yönetimi, hesap vermeye hazır devleti, perde arkası rant dağıtım mekanizmalarının ortadan kaldırılmasını ima ederken, ülkelerarası açıklık da mallar, insanlar ve fikirlerin devletler arasında serbestçe akmasına işaret etmektedir. Düşünce, fikir, ifade, örgütlenme, seyahat, meslek seçme, kıyafet vb. özgürlüklerin daha üst düzeyde yaşanabilmesi insanların yaşama sevincini artıracak, çalışma şevkini yükseltecek, verimliliği kamçılacak, bu da daha müreffeh, daha gelişmiş bir ülke haline gelmenin kapısını aralayacaktır.

6. Hangi Ülke Küreselleşmenin Neresinde?

Küreselleşme herkes tarafından konuşulmasına rağmen küreselleşmenin büyüklük ve kapsamını ölçmeyi dencen çalışmaların sayısı henüz fazla değildir.⁶ Foreign Policy Maga-

zine'in Eylül 2001 sayısında yayınlanan "Küreselleşmeyi Ölçmek" başlıklı araştırma (Kearney, 2001) bunlardan biridir. Bu bölümde sözkonusu çalışmanın bulgularına değinilecektir.

50 gelişmiş ve gelişmekte olan kilit ülkeye dair karşılaştırmalı verilere dayalı olarak yapılan araştırmada teknolojinin küreselleşmenin lokomotifi olduğu belirtilerek, teknolojik faktörler (online nüfus, kişi başına düşen internet sağlayıcısı ve güvenlik servisi sayısı) ile teknoloji dışı faktörler (mal ve hizmet alışverişi ile servisleri, sermaye akışı ve kişisel iletişim bilgileri) ekseninde bir küreselleşme indeksi geliştirilmektedir. Buna göre küreselleşme düzeyi açısından G-7 ülkeleri dünya ortalamasının üzerinde, gelişmekte olan piyasalar ise altında kalmaktadır. 1995-1998'i kapsayan 4 yıllık dönemde küreselleşme sürekli yükselmiş, ancak 1997 Asya krizinin etkisiyle hız kesmiştir. 2000 yılı içinde küresel bütünleşme göstergeleri dikkate değer bir büyüme göstermiş, bu çerçevede uluslararası seyahatler ve turist sayısı artmıştır. Eldeki son verilere göre uluslararası seyahatlerin günlük ortalaması 3 milyon insanı bulmaktadır. Bu sayı 1980'de sadece 1 milyondur. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın son verilerine göre yabancı yatırımcı sayısı 1999'da %27 artarak ABD'de tüm zamanların en yüksek değeri olan 865 milyar dolara ulaşmıştır. Kısa ve uzun vadeli yurtdışı yatırımlar 1995-1999 arasında birkaç kez katlanırken, uluslararası telefon görüşmelerinde de sıçrama yaşanmıştır. Fiyatların düşmesi ve yurtdışı hareketliliğin artması nedeniyle uluslararası telefon santrallerindeki trafik 2000 yılı başlarında 100 milyar dakikaya fırlamış, 250 milyonun üzerinde insan bu trafiğe dahil olmuş, çok daha uzak mesafelerden çok daha fazla

⁶ Küreselleşme performansı ile ilgili finansal derinlik, politik ve ekonomik istikrar, reel büyüme, dış ticaret hacmi ve dış ticarete açıklık derecesi, bölgesel beşeri kalkınma

endeksi gibi bir dizi gösterge açısından düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelerin karşılaştırılması ile ilgili olarak bkz. Toprak vd. (2001).

insan, daha önce görülmedik biçimde bir doğrudan iletişim fırsatına kavuşmuştur. Gelişmiş enformasyon teknolojileri sayesinde 1,5 trilyon ABD doları dünya üzerinde dolaşmaktadır. ABD için yalnızca bono ve hisse senetlerinin yurtdışı hareketleri 1970'e göre 54 kez yükselmiştir. Bu oran Japonya için 55 kat, Almanya için 60 kattır.

Bireysel ülkeler düzeyinde ekonomik küreselleşme sıralaması şaşırtıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Mal ve hizmetler,⁷ finans,⁸ kişisel iletişim⁹ ve teknoloji¹⁰ kriterlerine göre yapılan sıralamada Singapur yüksek ticaret hacmi, uluslararası telefon trafiği ve istikrarlı yabancı turist akışı ile indeksteki en fazla küreselleşmiş ülkelerin başını çekmekte, 5 Avrupa ülkesi (Hollanda, İsveç, İsviçre, Finlandiya, İrlanda ve Avusturya) onu izlemektedir. ABD teknolojik kriterlerle belirlenen oldukça yüksek bütünleşme düzeyine rağmen ekonomik koşulların bütünleşme düzeyi açısından indeksin 12. sırasında yer almaktadır. Enformasyon teknolojisi ve dijital donanım açısından ise kuzey Amerika başı çekmekte, onu sırasıyla İskandinav ülkeleri ve Batı Avrupa izlemekte, gelişmekte olan pazarlar son sırada gelmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de küreselleşme ile gelir dağılımındaki adaletsizlik konusundaki bulgulardır. Küreselleşme karşıtlarının küreselleşmeye en sık yönelttikleri eleştirilerin başında küreselleşmenin gelir eşitsizliğini artırdığı id-

diası gelmektedir. Araştırmada "Bu iddia, konunun yalınlığı içerisinde düşünüldüğünde incelikli olmakla birlikte, çok sayıda diğer önemli faktörü görmezden gelmektedir. Bir ekonominin barındırdığı gelir eşitsizliği, küreselleşmesi ya da ticari özgürleşmeye verdiği önemden çok, tarihi, ekonomik gelişimi, ücret ve gelir kontrolleri, refah ve eğitim programlarıyla ilgili olabilir" denmektedir. Nitekim, araştırmanın elde ettiği deneysel veriler, gelir eşitsizliği ve küreselleşmenin öyküsünü küreselleşme karşıtlarının ileri sürdüğünden çok daha farklı bir biçimde ortaya koymaktadır. Küreselleşme seviyeleri yüksek, gelişmekte olan ülkeler, (Polonya, İsrail, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi) Küreselleşme İndeksi'nin alt sıralarında yer alan ülkelere göre (Rusya, Çin ve Arjantin gibi) çok daha fazla eşitlikçi bir gelir dağılımı sergilemektedirler. Bazı istisnalar yok değildir: örneğin, Malezya, Polonya'ya göre daha fazla küreselleşmiş olmasına rağmen, Polonya, Malezya'dan daha eşitlikçi bir gelir dağılımına sahiptir. Fakat gerek gelişmiş ekonomilere, gerekse gelişmekte olan pazarlara sahip ülkelerin pek çoğu için geçerli sayılabilecek genel tablo daha yüksek küreselleşmenin daha eşitlikçi bir gelir dağılımı ile birlikte bulunduğuudur.

7. Sonuç

Bu yazıda taraftarları kadar karşı çıkanları da olan, bağlı veya muhalif herkesin bir şekilde ilgilenmek zorunda kaldığı, siyasi-bürokratik düzlemler kadar akademik-bilimsel düzlemlerde de çok sık tartışma konusu olan küreselleşme olgusu çeşitli boyutlarına irdelenmiştir. Küreselleşmenin anlamı ve belirtirelerinin yanısıra tarihsel gelişimi, getirdiği tehditler ve fırsatlara değinilmiş, taraftar olanlarla karşı çıkanlarının argümanları tartışılmış, daha sonra da küreselleşmenin ölçülmesiyle ilgili bir araştırmanın bulguları gözden geçirilmiştir. Son olarak değinilmesi gereken

⁷ Yerli ve yabancı fiyatların yaklaşması, uluslararası ticaretin milli gelir içerisindeki payı.

⁸ İçerden ve dışardan yönetilen yabancı yatırım ve sermaye akışı portföyleri ve vergi ödemeleri ile diğer gelirlerin milli gelir içindeki payı.

⁹ Uluslararası para havalesi ve diğer transferlerin milli gelir içindeki payı, dakikada kişi başına düşen uluslararası telefon görüşmesi ve turist sayısı.

¹⁰ Online nüfus yüzdesi, kişi başına düşen internet kullanıcısı ve güvenlik servisi sayısı.

konu, küreselleşmeyle ilgili takınılması gereken en sağlıklı tutumun ne olduğudur.

Küreselleşmeden kaçınmak ya da küreselleşmeyi tersine çevirmek mümkün değildir. Bu noktada altı çizilmesi gereken gerçek, küreselleşmenin hiç kimsenin veya hiç bir ülkenin tek başına kontrol edebildiği bir süreç olmadığıdır. İçinde her meslekten milyonlarca insan ve her kıtadan ikiyüze yakın ülkenin rol aldığı, her birinin kendi çapında katkıda bulunduğu devasa bir değişim ve gelişim sürecidir. Eşitsizlik, sömürü vb. kavramlar ekseninde yapılan karşı çıkma denemeleri bir kısmımıza teorik düzeyde sevimli gelse de pratikte hiç kimsenin İnternetsiz, faksız, telefonsuz, arabasız, elektriksiz, yurtdışı seyahatsız, dış yatırımsız, insan hakları ve özgürlüklerin baskı ve totaliterizmle yer değiştirdiği bir dünyada yaşamak isteyeceği çok kuşkuludur.

Öyleyse sorulması gereken asıl soru küreselleşmeden kaçınmanın, bu süreci tersine çevirmenin mümkün olup olmadığı değildir. Doğru soru tek başına kontrol edemediğimiz, ama kaçınılmaz olarak sonuçlarında etkilendiğimiz küreselleşmenin getireceklerinden optimum ölçüde nasıl yararlanmak mümkündür sorusudur. Bir diğer deyişle asıl önemli soru, küreselleşmenin risklerini en aza nasıl indirip, kazançlarından ya da fırsatlarından azami ölçüde nasıl yararlanabileceğimizdir.

Küreselleşme sürecinin olumlu sonuçlarından azami ölçüde yararlanmak ve olumsuz taraflarından en az derecede etkilenmek açısından hem bireylere, hem de devlete önemli görevler düşmektedir. Bireyler sivil katılım düzlemlerinde aktif olarak devreye girmeli, hem kendi bireysel gelişimi, hem de toplumsal iyileşmeye en üst düzeyde katkıda bulunabilmek amacıyla düşünsel ve eylemsel sürekli bir çaba içerisinde olmalıdır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da vurgulandığı gibi, devletin de yeni düzene ayak uydu-

rabilmesi için işlev değişikliğine gitmesi ve yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Küreselleşme sürecinde öne çıkan devlet üretimden dağıtımına her şeyi kendisi yapmaya çalışan, özgürlüklerin sınırını dar tutup baskı politikaları izleyen devlet değil, tersine piyasanın tek başına altından kalkamayacağı alanlarda görev üstlenen küçük ama etkin, hizmetkar devlettir. Aksini yapmakta direten devletin marjinalleşip sistemin dışında kalması, nitelikli elemanlarını beyin göçü olarak daha rahat yaşam koşullarının sağlandığı ülkelere kaçırmayı, Gülay Gökürk'ün ilginç ifadesiyle "gidemeyenlerin ülkesi" haline gelmesi riski yüksektir. Yeni ekonomik düzen çerçevesinde devletin üç önemli görevi vurgulanmaktadır (DPT 2000).¹¹

Bunlardan biri devletin teknolojik altyapı ve insan sermayesi oluşumu çerçevesindeki stratejik görevidir. Küreselleşme sürecinde ülkelerin teknolojik ve insan gücü altyapılarını yenilemeleri ve geliştirmeleri büyük önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, piyasa mekanizmasının içerdiği aksaklıkları giderecek müdahalelere gereksinim duyulmaktadır. Devletin stratejik işlevini ihmal ettiği durumlarda ülkenin küreselleşme sürecinde giderek marjinalleşmesi veya dışlanması gündeme gelmektedir. İkincisi devletin piyasaları düzenleyici ve rekabeti artırıcı işlevidir. Devletin piyasaları, özellikle banka sistemini ve mali sektörü denetleme ve düzenleme işlevi son dönemde birinci derecede önem kazanmıştır. Asya Krizinin göstermiş olduğu gibi mali sistemleri yeterince denetlenmeyen ancak diğer açılardan güçlü olan bazı ekonomiler küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenmekte ve kendilerini ciddi krizlerle karşı karşıya bu-

¹¹ Devletin piyasanın başarısızlığı nedeniyle yüklendiği görevler ile eşitliği artırmaya yönelik görevlerinin devletin fonksiyonlarıyla asgari fonksiyonlar, orta düzey fonksiyonlar ve müdahaleci fonksiyonlar olmak üzere üç farklı düzeyde ilişkilendirildiği bir analiz için bkz. OECD (1997).

labilmektedirler. Son olarak da devletin, küreselleşme dengesiz geliştiği için sıkıntıya düşen, finansal krizlerin yükünü büyük ölçüde çekmek durumunda kalan düşük gelir gruplarının durumunu iyileştirme ve ortaya çıkması muhtemel toplumsal husursuzlukları gidermeye yönelik olarak bölüşüm alanındaki rolüdür. Ancak bu alanda aşırı müdahaleci ve yoğun kaynak aktarıcı politikaların “emeğinin, yeteneğinin ve yatırımının karşılığını alma” anlamında adalet duygusunu zedeleyeceği, bunun da çalışma şevkini kıracağı, yaratıcı yeteneği ve yenilik yapma kabiliyetini körelteceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Kaynakça

Aktan, C.C. ve H. Şen (1999), *Globalleşme; Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Topyon, Ankara.

GATT (1994), *Developing Countries and the Uruguay Round: An Overview*, Note by the GATT Secretariat-10 November 1994, <http://redem.buap.mx/rm12.htm>.

DPT (1995), *Dünya’da Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*, Ankara.

DPT (2000), *Küreselleşme*, Ankara.

Kazgan, G. (1999), “*The Diminishing Role of the US in the World Economy: Is It A Declining Hegemony?*” *The Political Economy of Globalization, The New Identity of State in the 21st Century*, Bilgi Üniv., Friedrich Naumann Vakfı, Marmara Üniv., ve Institute for Society and Economics tarafından düzenlenen seminere sunulan tebliğ, Ankara.

Kearney, A.T. (2001), “Measuring Globalization,” *Foreign Policy Magazine*, September 2001: <http://www.foreignpolicy.com>.

Llosa, M.V. (2000), “Liberalism in the New Millennium,” *Global Fortune*, ed. Ian Vasquez, Cato Institute, Washington, s: 15-27.

OECD (1997), *The State in a Changing World*, World Development Report, World Bank, Oxford Univ. Press.

Radikal İki Gazetesi, 4 Kasım 2001.

Roberts, R. D. (2001), *Tercih: Bir Serbest Ticaret ve Korumacılık Öyküsü*, (çev. M. Acar), Liberte Yayınları, Ankara.

Saraçoğlu, B.(1999), “Küresel Krizler ve Türkiye İhracatının Geleceği,” *İGEME Dergisi*, (Nisan-Haziran 1999), s. 20-25.

Skausen, M. (2001), *The Making of Modern Economics*, M. E. Sharpe: New York.

Tangermann, S. (1994), *An Assessment of the Uruguay Round Agreement on Agriculture*, Institute of Agricultural Economics, University of Gottingen.

Toprak, M. (2001), *Küreselleşme ve Kriz: Türkiye ve Dünya Deneyimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Toprak, M., Ö. Demir, E. Dönck ve M. Acar (2001), *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Serbest Piyasa Derriminin Serüveni*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Woods, N. (2000), “The Political Economy of Globalization,” *The Political Economy of Globalization*, s:1-19, ed. N. Woods, St. Martin Press, New York.